

'Urve b. el-Verd (nşr. Muhammed b. Şeneb, Kahire 1923; Cezayir-Paris 1926; nşr. Abdülmüîn el-Mülevvahî, Dimaşk 1966; nşr. Recf el-Esmer, Beyrut 1994); *Divânü Kays b. el-Hatîm* (nşr. Nâsîrüddin el-Esed, Kahire 1962); *Divânü'n-Nâbîga ez-Zübÿânî* (nşr. Şükrî Faysal, Beyrut 1968; nşr. Muhammed Tâhir b. Âşûr, Tunus 1976); *Divânü Tarafe* (nşr. Ahmed b. Emîn eş-Şinkitî, Kazan 1909); *Divânü'l-Hansâ'* (nşr. Luvîs Şeyho, Beyrut 1305/1888). İbnü's-Sikkît, sahâbî Abbas b. Mir-dâs'ın divanını da tertip etmiş, ancak eser günümüze kadar gelmemiştir.

Müellifin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Beyân, ed-Du'â, Ebyâtü'l-me'ânî, el-Ecnâs, el-Emsûl, es-Serc ve'l-licâm, Serikâtü's-şu'arâ'* ve *me'ttefekû'aleyh, Tabakâtü's-şu'arâ', el-Ensâb, el-Envâ, el-Eşvât, el-Eyyâm ve'l-leyâlî, Fa'ale ve e'ale, el-Fark, Gâribü'l-Kur'ân, Halku'l-insân, el-Haşerât, el-İbil, Me'ânî's-şî'r, Me'ânî's-şî'r el-Kebîr, Me'ânî's-şî'r eş-şâgîr, el-Mü-sennâ ve'l-mübennâ ve'l-mükennâ, el-Müzekker ve'l-müennes, en-Nebât ve's-şecer, en-Nevâdir, et-Taşgîr, et-Tevsî'a fi kelâmi'l-Arab, el-Vühûş* (bu eserler için bk. *el-Hurûf [Selâsetü kütüb içinde, nşr. Ramazan Abdüttevâb], s. 66-77).*

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü's-Sikkît, *el-Hurûf [Selâsetü kütüb içinde, nşr. Ramazan Abdüttevâb], Kahire 1402/1982, s. 49-113; a.e.: el-Hurûf [letî yütekellemü bihâfi gayri meud'ihâ (nşr. Ramazan Abdüttevâb, Havliyyâtü Câmî'ati 'Ayni's-şems külliyyeti'l-âdâb içinde), XII, Kahire 1969, s. 129-192; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, Merâtibü'n-nahvüyyîn (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl), Kahire 1375/1955, s. 95-96; İbnü'n-Nedîm, el-Fihrist, s. 72-73; Hatîb, Târîhu Bağdâd, XIV, 273-274; İbn Hayr, Fehrese, s. 343, 381-382, 474; Kemâleddin el-Enbârî, Nüzhetü'l-elibbâ' (nşr. İbrâhim es-Sâmerrâî), Zerkâ (Ürdün) 1405/1985, s. 138-140; Yâkût, Mu'cemü'l-üdebâ', XX, 50-52; İbnü'l-Kıftî, İnbâhü'r-ruvât, IV, 56-63; İbn Hallikân, Vefeyât, VI, 395-401; Süyûtî, Buğyetü'l-vu'ât, II, 349; Brockelmann, GAL, I, 117; Suppl., I, 45; Sezgin, GAS, VIII, 129-240; IX, 137-138; Muhyiddin Tefvîk İbrâhim, İbnü's-Sikkît el-Lugavî, Bağdad 1969; Hasan Akarsu, İbnü's-Sikkît Ebû Yûsuf b. İshâk, Hayatı, Şahsiyeti (İl-sans tezi, İstanbul 1970), İÜ Ed. Fak.; F. Krenkow, "Tuful al-Ganevi, a Poem from the Asma'iyyât in the Recension and with the Comments of Ibn as-Sikkît", JRAS (1907), s. 815-877; Muhammed Receb el-Beyyûmî, "Âlim cerî yesteşhid", ME, XXXIV (1962), s. 177-182; Muhammed Sâlih el-Tikrîfî, "İbnü's-Sîrâfi ve Kitâbü İş-lâhi'l-mantik", MMLr., XXXV/3 (1984), s. 238-256; Moh. Ben Cheneb, "İbnüssikkît", İA, V/2, s. 874; "İbn al-Sikkît", EI² (İng.), III, 940-941; Ramazan Abdüttevâb, "İslâhu'l-mantik", Tî, VIII, 1-18, Kahire; İnnâyetullah Fâtihî Nijâd, "İbn Sikkît", DMBİ, III, 698.*

NASUHİ ÜNAL KARAARSLAN

İBNÜ'S-SUKÂİ

(ابن الصقاعي)

Fazlullah b. Ebi'l-Fahr el-Muvaffak
el-Kâtib en-Nasrânî
(ö. 726/1326)

Hristiyan tarihçi ve kâtip.

Muhtemelen 626 (1229) yılında Dimaşk'ta doğdu. Memlûk Devleti'nin Dimaşk divanlarında çalıştı. Divânü'l-mürteceât, Divânü'l-mevâris ve Divânü'l-birr'de kâtip olarak görev yaptı. Daha sonra devlet hizmetinden ayrılarak kendini ilmi çalışmalara veren İbnü's-Sukâi Dimaşk'ta öldü. Güvenilir, zeki ve kültürlü bir hristiyan olan İbnü's-Sukâi'nin Tevrat ve İncil'i ezberlediği, dört İncil'i tek bir kitap haline getirerek aralarındaki farkları ve ortak yönleri gösterdiği, ayrıca bu eseri Latince, Süryânice ve İbrânice gibi dillere çevirdiği rivayet edilir.

İbnü's-Sukâi'nin günümüze ulaşan *Tâli Kitâbi Vefeyâtü'l-a'yân* adlı eseri, İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân*'ının zeyli olup 658-725 (1260-1325) yılları arasında ölen kişilerin biyografilerini ihtiva eder. İbnü's-Sukâi, müslümanların geliştirdikleri vefeyât türünde kitap yazan ilk hristiyan müellif olarak bilinir. Bölgede yaşayan hristiyanların Haçlılar ve Moğollar'la iş birliği yaptığı ve bunun sonucu olarak müslüman-hristiyan ilişkilerinin gerginleştiği bir dönemde yaşayan İbnü's-Sukâi eserinde ihtiyatlı bir üslup kullanmış, oldukça tarafsız davranmakla beraber hristiyanların biyografilerini daha uzun tutmuştur. Müslüman tarihçilerin lânetle andığı Moğollar hakkında lehte ve aleyhte bir yorum yapmamıştır. Müellifin Ebû Şâme el-Makdisî, İbn Abdüzzâhir, İbnü'l-Adîm ve İbn Şeddâd ile hristiyan tarihçi Mekîn b. Amîd'in kitaplarından istifade ederek hazırladığı eser, Memlûk Devleti'nin Dimaşk'taki yönetimi hakkında önemli bilgiler içerir. Dimaşk'taki Memlûk devlet adamlarının yolsuzluk ve suistimallerinden bahseden tek müellif olan İbnü's-Sukâi, eserde Memlûkler dönemi hakkında şahsî gözlemlerine dayalı orijinal bilgilerin yanı sıra gayri müslim azınlıklar, siyasi ve iktisadî durum, Moğollar'la yapılan ticaret, devlet teşkilâtı, casusluk faaliyetlerine dair bilgiler vermiştir. Safedî gibi daha sonraki müellifler tarafından kaynak olarak kullanılan eserin Paris Bibliothèque Nationale'de mevcut nüshası Jacqueline Sublet tarafından Fransızca

tercümesiyle birlikte neşredilmiştir (Dimaşk 1974). İbnü's-Sukâi'nin kaynaklarda adı geçen eserleri de şunlardır: *Zeylû Târîhi'l-Mekîn b. el-Amîd, Muhtasarü Vefeyâtü'l-a'yân ve Vefeyâtü'l-mu'tribîn.*

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü's-Sukâi, *Tâli Kitâbi Vefeyâtü'l-a'yân* (nşr. ve trc. Jacqueline Sublet), Dimaşk 1974, neşreden giriş, s. XI-XXX; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Kahire 1966, III, 316; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 75; Brockelmann, GAL, I, 400; Abbas el-Azzâvî, *et-Ta'rif bi'l-mü'errihîn ft 'ahdi'l-Moğol ve't-Türkmân*, Bağdad 1376/1957, I, 99-100; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemü'l-mü'errihîne'd-Dimaşkiyyîn*, Beyrut 1398/1978, s. 134-135; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 169; Zirikî, *el-A'âm* (Fethullah), V, 153; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, Beyrut 1414/1993, II, 626-627; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-Arabî ve'l-mü'errihîn*, Beyrut 1993, IV, 38-39; Ramazan Şeyen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 178; Yûsuf Rahimî, "İbn Suķâ'î", DMBİ, IV, 113-115; Jacqueline Sublet, "İbn al-Suķâ'î", *EI² Suppl.* (İng.), s. 400.

ASRI ÇUBUKÇU

İBNÜ'S-SÜRİ

(ابن السورى)

Ebû Mansûr Reşîdüddîn
b. Ebi'l-Fazl b. Alî es-Sürî
(ö. 639/1242)

Botanikçi ve hekim.

Tanınmış bir ailenin çocuğu olarak Sûr şehrinde doğdu (573/1177) ve öğreniminin önemli bir kısmını orada gördü. Dimaşk'ta Muvaffakuddin Abdülâzîz es-Sülemî ve Abdülâtif el-Bağdâdî'den tıp tahsil ettikten sonra iki yıl Kudüs'teki hastahanedede hekimlik yaptı. Burada ayrıca basit ilâçlar alanında otorite sayılan Ebû'l-Abbas el-Ceyyânî ile tanışıp dost oldu ve tecrübelerinden önemli ölçüde yararlandı. Botanik alanında araştırma yapma zevkini Ceyyânî'den aldığı sanılmaktadır. Eyyûbî hânedanından el-Melikü'l-Âdil Ebû Bekir b. Eyyûb 612 (1215) yılında Mısır'a giderken Kudüs'e uğradı ve İbnü's-Sürî'yi özel hekimi olarak beraberinde götürdü. Onun ölümü üzerine oğlu el-Melikü'l-Muazzam İsâ'nın hizmetine giren İbnü's-Sürî hayatının en parlak günlerini bu dönemde yaşadı. Bu sıralarda Dimyat önlerinde Haçlılar'la yapılan savaşlara katılarak yaralıları tedavi ettiği bilinmektedir. Emîr İsâ'nın arkasından yerine geçen oğlu el-Melikü'n-Nâsır Dâvûd, kendisine devlet bütçesinden bağlanan maaşın devamına karar verdi ve onu hekimbaşılık görevine

getirdi (624/1227). el-Melikü'n-Nâsir Kerek'e giderken İbnü's-Sûrî Dımaşk'ta karlarak tıp öğretimiyle meşgul oldu ve el-Melikü'l-Muazzam döneminde telifine başladığı *Edvîyetü't-tiryâkı'l-kebîr* adlı eserini tamamladı (İbn Ebû Usaybia, s. 699-700); 1 Receb 639'da (5 Ocak 1242) burada vefat etti.

İbnü's-Sûrî ilâç yapımında kullanılan bitkileri kök, gövde, yaprak, çiçek ve meyveleriyle tanıtmak üzere bir ressamla birlikte Lübnan, Filistin ve Şam bölgelerini dolaşmış, her bitkinin gelişme, olgunlaşma ve kuruma safhalarında renkli resimlerini çizdirerek ilk defa İslâm bilim tarihinde tıbbî bitkileri görsel yolla da tanıtan geniş bir ansiklopedi vücuda getirmişti. Onun bu mümtaz konumuna rağmen çağdaşı botanikçi İbnü'l-Baytâr'ın eserinde adının hiç geçmemesi dikkati çekmekte ve bu durum aralarında süregelen rekabetten kaynaklanan kıskançlıkla yorumlanmaktadır. İbnü's-Sûrî hakkında en sağlıklı bilgiyi meslektaş ve dostu İbn Ebû Usaybia vermekte ve yazdığı bir kasidede onun için "ilimde Allah'tan sonra mürşidim" demektedir (a.g.e., s. 700).

Eserleri. 1. *Tezkiretü'l-kehhâlîn* (el-Kâfi fi tıbbi'l-uyûn). Göz hastalıklarına dairdir. Müellifin kaynaklarda adı geçen beş eserinden sadece bu kitap günümüze ulaşmıştır (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, nr. 218/2). 2. *el-Edvîyetü'l-müfredede*. İbn Ebû Usaybia, basit ilâçları konu alan ve İbnü's-Sûrî'nin ilâç yapımında kullanılan bitkilerin renkli resimlerini devamı olarak kendisiyle birlikte bulundurduğu bir ressamla çizdirdiğini belirttiği bu kitaptan sitayişle söz etmekte (a.g.e., s. 703), eserin Arap dilinde bitkilere dair ilk resimli kitap olduğu kaydedilmektedir (Sarton, II/2, s. 649; Ali Abdullah ed-Difâ', s. 237). 3. *Edvîyetü't-tiryâkı'l-kebîr*. Zehirlemelere karşı panzehirleri konu alan bu çalışmanın müstakil bir eser mi yoksa *el-Edvîyetü'l-müfredede*'nin içinde bir bölüm mü olduğu hususu kesin olarak bilinmemektedir. 4. *er-Red 'alâ Kitâbi'l-Bulgârî fi'l-edvîyeti'l-müfredede*. Adından, Tâceddin el-Bulgârî'nin basit ilâçlar hakkındaki kitabına reddiye mahiyetinde yazıldığı anlaşılmaktadır. 5. *Te'âlîk ve fevâ'id ve vaşâyâ tıbbiyye*. Müellif, bazı tıbbî bilgileri ve hekimlik ahlâkıyla ilgili görüşlerini içeren bu eserini İbn Ebû Usaybia'ya hediye etmiş, o da *Uyûnü'l-enbâ*'da teşekkür mahiyetinde yazdığı kaside ile gönderdiği mektubun dibâçesine yer vermiştir (s. 700-701).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, s. 699-703; Safedî, *el-Vâfi*, XIV, 125; L. Leclerc, *Histoire de la médecine arabe*, Paris 1876, II, 171-173; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 898; III, 1320; *He-diyyetü'l-ârifîn*, I, 368; Sarton, *Introduction*, II/2, s. 649; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden 1970, s. 280-340; Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Eczacılık Tarihi Dersleri*, İstanbul 1970, s. 141-146; a.mlf. v.dğr., *Türk Tıp Tarihi*, Bursa 1984, s. 5-15; Ahmad Shawkat Shatti, "Contributions to the Study of Two Great Arab Botanists", *Proceedings of the First International Symposium for the History of Arabic Science*, Halep 1978, II, 346-347; Ahmed İsâ Bek, *Târîhu'l-bimâristânât fi'l-İslâm*, Beyrut 1401/1981, s. 232-233; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), III, 23; Ali Abdullah ed-Difâ', *İshâmü 'ulemâ'i'l-Arab ve'l-müslimîn fi 'ilmî'n-nebât*, Beyrut 1405/1985, s. 232-241; Esin Kâhya - Ayşegül Demirhan Erdemir, *Medicine in the Ottoman Empire*, İstanbul 1987, s. 10-15; M. Mehdi Müezzîn-i Câmî, "İbn Sûrî", *DMBİ*, IV, 121-122.

AYŞEGÜL DEMİRHAN ERDEMİR

İBNÜ'S-SÛBKÎ

(bk. SÛBKÎ, Tâceddin).

İBNÜ'S-SÛMNE

(ابن السمنة)

Muhammed b. İbrâhîm
(ö. 454/1062)

Sicilya'da hüküm süren
son müslüman emirlerden.

Sicilya'da Kelbî hâkimiyetinin sona ermesinin ardından adada iktidarı ele geçiren müslüman kumandanlardan biridir. 445 (1053) yılında son Kelbî emiri Hasan es-Samsâm'ın azli üzerine Sicilya çeşitli emirliklere bölünmüştü. Emir Abdullah b. Menküd Marsâlâ, Mâzerâ, Şakka'yı (Sicilya) ve batı tarafındaki ovaları, İbnü'l-Havvâs lakabıyla tanınan kumandan Ali b. Ni'me ise Kasryâne (Castrogiovanni), Circint (Girgenti) ve Kasrülcedîd'i (Castronova), İbnü'l-Miklâtî de Katâniye (Catane) şehrini hâkimiyetleri altına aldılar. İbnü's-Sümne, 444-451 (1053-1059) yıllarında adanın doğu sahilindeki Sirakûsa'yı (Syracuse) ele geçirdi ve İbnü'l-Miklâtî'nin üzerine yürüyerek Katâniye'yi hâkimiyeti altına aldı. Meydana gelen çarpışmada İbnü'l-Miklâtî'nin ölmesi üzerine İbnü's-Sümne onun dul kalan eşi Meymüne ile evlendi. Meymüne, Kasryâne'ye hâkim olan kumandan İbnü'l-Havvâs'ın kız kardeşiydi. İbnü's-Sümne, daha sonra İbn Menküd'u da yenerek onun hâkimiyetin-

deki yerleri de ele geçirdi. Kâdir-Billâh lakabıyla Belerm'de (Palermo) kendi adına hutbe okuttu.

Eşiyle arasında çıkan bir mesele yüzünden İbnü's-Sümne kayınbiraderi İbnü'l-Havvâs ile karşı karşıya geldi ve iki kumandanın hâkimiyeti konusunda mücadele etmeye başladı. İbnü'l-Havvâs'ı kuşatan İbnü's-Sümne, yenilince onu gayri müslimlerle birlikte hareket ederek dize getirmeye karar verdi. Müslüman tarihçilere göre Sicilya adasının tamamının, Avrupa kaynaklarına göre ise bir kısmının hâkimiyetini, kendisine yardım etmelerine karşılık İtalya'nın güneyindeki Normanlar'a teklif etti. Oğullarından birini de rehin olarak onlara gönderdi. İbnü's-Sümne'nin bu şekilde davranmasının sebebi, Normanlar'ın adada hâkimiyet kurduktan sonra adayı ona teslim edeceklerini sanmasıydı. Sicilya'daki müslüman varlığını kendilerinin İtalya'daki varlıkları açısından bir tehlike olarak gören ve adanın verimli topraklarında gözleri olan Normanlar bu teklifi adanın işgali için bir fırsat kabul ettiler. Kont Roger d'Hauteville 453 (1061) yılının Şubat ayında Messine'ye hücum etti, ancak hezime uğrayarak geri çekildi; İbnü's-Sümne de Katâniye'ye sığınmak zorunda kaldı. Normanlar birkaç ay sonra yaptıkları saldırıda Messine şehrini ele geçirdiler. İbnü'l-Havvâs'ı Kasryâne şehrinde kuşattılsa da ele geçirmeye muvaffak olmadılar. Bununla birlikte birçok yerleşim yerini zaptettiler ve çok sayıda müslümanı esir aldılar; müslümanların birçoğu da hayatını kaybetti. Bölgede yaşayan hıristiyan halk ise Normanlar'ın idaresi altına girdi. Düşmanlarına boyun eğdirmek için saldırılarına devam eden İbnü's-Sümne bir çarpışma sırasında öldürüldü.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 196 vd.; Michele Âmârî, *el-Mektebetü'l-'Arabîyyetü's-Şıkkîliyye*, Leipzig 1857, I, 275-276, 484-485; F. Chalandon, *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile*, Paris 1907; İhsan Abbas, *el-'Arab fi Şıkkîliyye*, Beyrut 1975, s. 48-49; Aziz Ahmad, *A History of Islamic Sicily*, Edinburgh 1975, s. 36-37, 49-50; a.mlf., *Târîhu Şıkkîliyyeti'l-İslâmiyye* (trc. Emîn Tevfik et-Tayyibî), Trablusgarp 1399/1980, s. 43-44, 59-63; Ahmed Tevfik Medenî, *el-Müslimîn fi cezireti Şıkkîliyye ve Cenûbi İtalyâ*, [baskı yeri ve tarihi yok] (eş-Şeriketü'l-vataniyye), s. 156; U. Rizzitano, "İbn Hâwwâs", *EP* (İng.), III, 788; a.mlf., "İbn al-Tumna", a.e., III, 956; R. Traini, "Şıkkîliyya", a.e., IX, 585; Fikret İşıltan, "Sicilya", *İA*, X, 595; Muhammed Âsaf Fikret, "İbn Sümne", *DMBİ*, III, 194-195.

EYMEYEN FÜAD SEYYİD